

Ібатуллін Марат, Остапенко Сергій, Присяжнюк Наталя, Удовиченко Олександр. Формування системи державного регулювання реалізації експортного потенціалу агропродовольчого сектору України на шляху до членства в ЄС. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2024. Випуск 1-2. С. 55-64.

DOI: <https://doi.org/10.35774/ibo2024.01-02.055>

УДК 338.242.4.025.2:338.439.5(477):061.1ЄС

JEL: Q17,Q18,G18

Ібатуллін Марат

д.е.н., професор кафедри адміністративного менеджменту
та зовнішньоекономічної діяльності

Національний університет біоресурсів і природокористування
м. Київ, Україна

E-mail: imi_1@ukr.net

ORCID: 0000-0001-8765-6261

Остапенко Сергій

доктор філософії в галузі економіки, аналітик інвестиційних проєктів

E-mail: buxoblik@ukr.net

ORCID: 0000-0001-7653-4787

Присяжнюк Наталя

к. вет. н. доцент кафедри іхтіології та зоології

Білоцерківський національний аграрний університет
м. Біла Церква, Україна

E-mail: natasha.prisjzhnjuk@ukr.net

ORCID: 0000-0002-4737-0143

Удовиченко Олександр

аспірант

Білоцерківський національний аграрний університет
м. Біла Церква, Україна

E-mail: vdovichenko_op@ukr.net

ORCID: 0009-0000-5293-8576

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРОПРОДОВЛЬЧОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ НА ШЛЯХУ ДО ЧЛЕНСТВА В ЄС

Анотація

Вступ. Експортний потенціал продукції сільського господарства постає однією з органічних елементів національної економіки. Основним завданням експорту продукції сільського господарства виступає здатність поліпшити поточний стан аграрного сектору України та економіку країни в цілому, використовуючи та активізуючи наявні конкурентні перспективи розвитку.

Методи. Для досягнення поставленої мети використано такі методи: абстрактно-логічний, зокрема прийоми узагальнення, аналогії, аналізу та синтезу, індукції та дедукції (поглиблення сутності категорії «експортний потенціал аграрного сектору», при здійсненні класифікації чинників глобалізації залежно від їх впливу на експортну діяльність підприємств, а також виокремлення проблем реалізації експортного потенціалу галузі).

З метою аналізу експортної діяльності підприємств зернової галузі застосовувався статистико-економічний метод, зокрема прийоми: порівняння (зіставлення даних звітного року із попередніми), рядів динаміки (розгляд тенденцій розвитку експорту продукції сільськогосподарських підприємств), табличний і графічний методи (відображення аналітичної та статистичної інформації). Монографічний метод застосовано при аналізі зарубіжного досвіду стимулювання експортних операцій.

Результати. Доведено, що для реалізації експортного потенціалу аграрного сектору України повинна бути сформована відповідна нормативно-правова база, регламентує використання методів державної та регіональної підтримки, в тому числі на рівні об'єднаних територіальних громад. Ефективність застосовуваних моделей підвищення рівня використання експортного потенціалу аграрного сектору України буде значно вищою за активізації мережевої взаємодії на міжрегіональному рівні; підвищення якості управління об'єднаними територіальними громадами; участі регіонів у спільних проєктах, координованих лише на рівні областей.

Перспективи. В повоєнний період розвитку аграрної економіки країни вітчизняні сільськогосподарські товаровиробники повинні стати основними експортерами сільськогосподарської продукції. Для цього потрібно розробити та реалізувати в практичній площі заходи державної та регіональної підтримки виробництва та переробки агропродовольства з високим рівнем доданої вартості. Також вимагає розробки Стратегії розвитку експорту сільськогосподарської продукції та продовольства, що повинна передбачати низку заходів, які спрямовані на реалізацію експортного потенціалу аграрного сектору України.

Ключові слова: експортний потенціал, аграрний сектор, державна підтримка, продовольча безпека, додана вартість.

Вступ.

Експортний потенціал продукції сільського господарства постає однією з органічних елементів національної економіки. Основним завданням експорту продукції сільського господарства виступає здатність поліпшити поточний стан аграрного сектору України та економіку країни в цілому, використовуючи та активізуючи наявні конкурентні перспективи розвитку.

З урахуванням сучасних тенденцій посилення продовольчої безпеки країни експортний потенціал суб'єктів агробізнесу розглядаються як здатність або можливість вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників виробляти і переробляти сільськогосподарську сировину в такій кількості, щоб забезпечувати необхідний рівень внутрішнього споживання, а також формувати надлишки, які будуть спрямовані на реалізацію зовнішніх ринків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Важливу роль у висвітленні теоретико-методичних засад формування та оцінки експортного потенціалу країни в цілому та окремих суб'єктів господарювання відіграють дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців таких як О. Волкодавовой, О. Гуторова, Дж. Д. Деніелса, О. Кириченко, Г. Крушницької, Л. Кутідзе, А. Мазаракі, Т. Марченко, Н. Пирець, Лі Х. Радеби, В. Рогачова, М. Сейфулаєвої, І. Скорнякової, О. Ульянченка, В. Юхименка та інших. Проблеми формування та реалізації експортного потенціалу сільськогосподарських підприємств та його стимулювання досліджували В. Андрійчук, В. Бойко, В. Губенко, Л. Діброва, О. Жемойда, Т. Зінчук, М. Ігнатенко, С. Кваша, І. Кобута, В. Колодійчук, Л. Михайлова, П. Саблук, М. Сайкевич, О. Попов, О. Попова, О. Школьнік та інші науковці. Разом з цим, питання нормативно-правових та економічних механізмів формування і розвитку експортного потенціалу суб'єктів підприємницької діяльності в сфері аграрного бізнесу, фактори його активізації та підвищення ефективності його реалізації потребують подальшого розгляду.

Мета.

На основі узагальнення досліджень науковців запропонувати практичні рекомендації щодо удосконалення системи державного експортного потенціалу аграрного сектору України в умовах членства країни у ЄС.

Результати.

Експорт сільськогосподарської продукції є однією з важливих завдань, що стоять перед аграрним комплексом нашої країни. Сільськогосподарський потенціал нашої країни дозволяє не лише забезпечити внутрішні потреби нашої держави, а й вивести країну на міжнародні ринки, а також стати одним із ключових експортерів аграрної продукції. За визначенням науковців, на формування експортного потенціалу аграрного сектору економіки України впливає значна кількість чинників, які умовно об'єднано в три основні групи:

1) засоби виробництва: праця, земля, капітал, біологічні активи, підприємницька здатність та інформація;

2) специфічні фактори, зокрема: кліматичні умови виробництва сільськогосподарської продукції; державна підтримка суб'єктів підприємницької діяльності в сфері агробізнесу; рівень внутрішнього споживання продуктів харчування; державна політика продовольчої безпеки, тощо;

3) інструменти, які пов'язані з організацією виходу суб'єктів господарювання в сфері агробізнесу на світові ринки агропродовольства [1].

На наше переконання, можливості нарощування експортного потенціалу сільськогосподарської продукції і продовольства України слід розглядати з позиції комплексу як внутрішніх, так і зовнішніх чинників.

До внутрішніх факторів відносяться: виробничий потенціал галузей аграрного сектору; стан внутрішнього продовольчого ринку; конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції; зовнішньоторговельна політика; участь країни в міжнародній економічній інтеграції.

Зовнішніми факторами, що визначають можливість розвитку експортного потенціалу аграрного сектору України вирізняється: кон'юнктура світового ринку агропродовольства; умови доступу на ринки країн-імпортерів продовольчих ресурсів; нормативно-правові вимоги у галузі митно-тарифного та нетарифного регулювання; існуюча світова практика аграрного протекціонізму тощо.

Практична діяльність експортерів сільськогосподарської продукції та продовольства свідчить, що просування продукції на зовнішні ринки пов'язане з подоланням існуючих зовнішньоторговельних бар'єрів, які встановлюються переважно на захист внутрішнього ринку від недобросовісної конкуренції з боку експортерів. Тому до одних з найважливіших факторів, що впливають на можливість збільшення експорту, слід зарахувати умови доступу на ринки країн-імпортерів, які визначаються митно-тарифним та нетарифним регулюванням.

Практика свідчить, що загалом система заходів має включати конкретний набір коштів та інструментів внутрішньонаціонального та міждержавного рівнів. Особливу увагу варто приділити заходам, спрямованим: на підвищення конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції і продовольства, удосконалення національних і міждержавних норм та правил регулювання зовнішньої торгівлі агропродовольством, забезпечення відповідної якості й стандартизації сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, створення цілісної системи просування продукції аграрного сектору України на зовнішні ринки.

Набувши членства у СОТ, Україна отримала можливість використовувати переваги світової торгівлі й гарантувати вітчизняним сільгоспвиробникам міжнародно-правовий захист від недобросовісної конкуренції на світовому та регіональних ринках. Зокрема, це стосується отримання суб'єктами підприємницької діяльності у сфері аграрного бізнесу вільного, недискримінаційного доступу до світового ринку конкурентоспроможної продукції аграрного сектору і харчової промисловості, стимулювання технологічного оновлення та переозброєння національного виробництва відповідно до світових стандартів, можливості застосування при вирішенні торговельних спорів механізму врегулювання суперечок, передбаченого нормами СОТ, а також інтеграції ряду господарюючих суб'єктів у світові технологічні ланцюги.

Крім того, членство України у СОТ стало суттєвим стимулом реформування національного торговельного режиму, дозволило розширити ринки експорту сільськогосподарської продукції. Після вступу до СОТ спостерігається тенденція диверсифікації зовнішніх ринків та зростання частки

експорту до країн Азії й Африки, що свідчить про значну фінансову спроможність цих ринків та конкурентоспроможність української продукції.

Основними країнами, до яких у значних обсягах екпортувалася українська продукція, виступають Індія, Китай, Єгипет, Нідерланди, Іспанія, Туреччина, Італія, Польща, Білорусь, Ізраїль, Німеччина, Іран, Саудівська Аравія, Франція та Бангладеш.

Варто зауважити, що вітчизняний експорт сільгосппродукції недостатньо диверсифікований і залежить від сировинних матеріалів, таких як зерно, на яке припадає 47% у загальному експорті. Водночас у розвинутих країнах, до прикладу Франції чи Австрії, цей показник становить 21%. Також, у згаданих країнах близько 30% належить експорту напоїв. Такі країни як Чехія, Польща та Угорщина здебільшого екпортують молочні та м'ясні продукти, фрукти, овочі [2].

Зважаючи на наведене вище, вважаємо, що навіть суттєве зростання обсягів експорту зернових культур має позитивне значення як для аграрного сектору, так і для економіки країни у цілому. Встановлено, що позитивні тенденції не завжди залежать від сформованих трендів розвитку аграрного сектору економіки та виявляють досить помірний вплив як на розвиток інших галузей сільськогосподарського виробництва та харчової промисловості, так і доволі стриманий мультиплікаційний ефект загалом для економіки.

У 2021 р. вітчизняні сільськогосподарські товаровиробники забезпечили 20% ВВП країни та більше 40% експортної валютної виручки. Понад 70% валового збору зернових та олійних екпортується у вигляді сировини для економіки інших країн. У такий спосіб наш національний виробник розвиває і відповідно дотує економіки інших країн та поліпшує життєві блага їх населення.

Водночас лібералізація імпорتنних тарифів істотно позначилася на збільшенні імпорту в Україну окремих груп сільськогосподарських товарів. Після вступу до СОТ середня ставка ввізного мита на сільськогосподарську продукцію знизилася до 9,2%.

За роки перебування України в СОТ спостерігається поступове зростання обсягів імпорتنних поставок. Так, за результатами 2021 р. вони зросли на 13,2% порівняно з 2008 р. – від 6,8 млрд дол. США до 7,7 млрд дол. США. Найбільший обсяг імпорту агропродовольства надходить у вигляді готової продукції, якої в 2021 р. імпортовано на 3,6 млрд дол. США, що становить 46% загального обсягу.

Так, за 2020–2021 рр. Україна стала нетто-імпортером молокопродукції, що характеризується високим рівнем доданої вартості в порівнянні з продукцією рослинництва.

Ми підтримуємо думку експертів, які вважають, що застосування вільної торгівлі країнами третього світу виступає ключовою рекомендацією від Міжнародного валютного фонду та Світового банку, що включена до так званого Вашингтонського консенсусу – комплексу заходів, які пропонують МВФ і Світовий банк всім країнам, що розвиваються [4]. Нобелівський лауреат з економіки Джозеф Стігліц у своїй праці «Глобалізація: тривожні тенденції» наголошував, що: «Західні країни проштовхують лібералізацію торгівлі щодо тієї продукції, яку екпортують вони, і в той же час продовжують зберігати захист тих секторів своєї економіки, в яких їм могла би загрозувати конкуренція країн, що розвиваються» [5].

Встановлено, що методи державної підтримки, які впроваджувалися в Україні протягом останніх 30 років і мали стимулювати розвиток переробної промисловості, так і не стали успішними. Серед позитивних досягнень варто виділити формування в Україні потужної олійно-екстракційної галузі, завдяки чому на сьогодні частка необробленої сировини олійних культур становить лише 17%, решта продукції екпортується з доданою вартістю.

Членство України в СОТ призвело до суттєвого скорочення фінансування державних програм підтримки сільськогосподарських товаровиробників. Нині основний акцент зосереджується на модернізацію матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств, головним чином за рахунок вітчизняної продукції машинобудування. Так, завдяки державній програмі з часткової компенсації вартості вітчизняної техніки вдалося стимулювати сільськогосподарське машинобудування. Такий підхід сприяв подвійному зростанню обсягу виробництва сільгосптехніки в

Україні й появу понад 100 нових компаній. Подібний підхід використовується і стосовно будівництва та модернізації тваринницьких комплексів та об'єктів інфраструктурного забезпечення. Незважаючи на військові дії приймаються законодавчі акти, які спрямовані на адаптацію вітчизняних стандартів якості до європейських, що забезпечить конкурентоспроможність вітчизняної готової продукції харчової промисловості на зовнішньому ринку.

Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну суттєво загострило проблеми використання експортного потенціалу аграрного сектору України. Серед таких недосконала система логістики, що зорієнтована лише на транспортування кінцевим споживачам виключно через порти Чорного моря, відсутність глибокої переробки продукції рослинництва, переважно зерна, та недостатній рівень розвитку свинарства і скотарства, як одного з напрямів диверсифікації діяльності сільськогосподарських підприємств.

Блокада російськими окупантами чорноморських портів України та проблеми з інфраструктурою не дозволяють експортувати майже 25 млн т зерна. Оскільки Україна знаходиться серед найбільших країн світу з виробництва зерна, це спричинило серйозні наслідки для багатьох країн, що залежать від української продукції.

Через блокаду на світовий ринок в 2022 р. не надійшло 7 млн т пшениці, 14 млн т кукурудзи, 3 млн т соняшникової олії, 3 млн т соняшникового шроту та інших сільськогосподарських культур. Це вже спричинило рекордне зростання цін на зерно на світовому ринку і неминуче призведе до глобальної продовольчої кризи та зростання інфляції. Зростання цін на зерно автоматично зумовлює підвищення цін на інші основні продукти харчування в усьому світі – хліб, молочні продукти, м'ясо та яйця. Причиною цього виступають наступні чинники:

- деякі райони й області тимчасово окуповані, морські порти, дороги, склади та зерносховища заблоковані, що призводить до значних проблем з логістикою та сировиною;
- поля і дороги заміновані або всіяні нерозірваними снарядами та іншими вибухонебезпечними предметами;
- наявна значна нестача ПММ та необхідних запчастин;
- зруйновані й пошкоджені господарства разом із технікою, зокрема на південному сході сільськогосподарську техніку окупанти вивозять на територію рф;
- нестача оборотних коштів і надвисокі ціни на добрива та їх нестача.

Через такі форс-мажорні обставини до 30% посівних площ країни залишаться незасіяними. За результатами опитування агропідприємств, проведеного профільним міністерством очікуються такі зміни у складі посівів: площа ярого ячменю становитиме 906 тис. га (-32% у річному обчисленні), кукурудзи – 3,8 млн га (-31%), соняшнику – 4,7 млн га (28%), сої – 1,4 млн га (+12%). Такі зміни пов'язані з тим, що кукурудза та ячмінь вимагають більших інвестицій на гектар, ніж інші культури, великих витрат на сушіння восени та значні потужності для зберігання й транспортування для експорту, що наразі надзвичайно обмежено потужностями залізничного, автомобільного та річкового транспорту.

Нині рівень забезпеченості вхідними матеріальними ресурсами в господарствах корпоративного сектору аграрної економіки є низькою. Як показали результати анкетування Київської, Черкаської та Вінницької областей (опитано 129 керівників сільськогосподарських підприємств), найменше сільськогосподарські товаровиробники забезпечені паливом (60,2% від потреби), азотними добривами (68%) та засобами захисту рослин (70,6%). Дещо краща ситуація з насінням (76,7%) та комплексними добривами (79,8%).

Встановлено, що в Україні наявні запаси продовольства на кілька років. За даними Мінагрополітики, поточні запаси основних сільськогосподарських культур в Україні становлять 6 млн т пшениці та 15 млн т кукурудзи. За річного внутрішнього споживання пшениці близько 8 млн т, поточних запасів урожаю більше ніж достатньо на момент початку збирання озимої пшениці. Інших основних запасів їжі, таких як цукор, також достатньо. Хоча гречка й овес доволі доступні за природою товари, проте вони не визначені як товари стратегічного накопичення, у скрутні моменти

державних запасів може виявитися недостатньо для стабілізації ринку і повного задоволення попиту споживачів. У довоєнний період нестача гречки в Україні компенсувалася поставками з росії та Казахстану, а після повномасштабного вторгнення росії в Україну торгівля з агресором припинилась.

У зв'язку з цим постає необхідність розвитку програм державної та регіональної підтримки вирощування «нішових» культур, до яких відноситься і гречка. Крім того, зростання площ посівів гречки сприятиме нарощування обсягів виробництва меду – одного з важливих експортних продуктів України.

Очікувано, що квота поставки зерна на зовнішні ринки буде суттєво меншою, ніж у попередні роки, тому на сьогодні нагальним питанням може виокремитися пошук шляхів максимально ефективного використання доступних для продажу обсягів зерна.

На наш погляд, за таких складних умов зовнішньоекономічної діяльності одним з найактуальніших і найефективніших заходів стане кардинальне переформатування політики розвитку вітчизняного аграрного сектору та суттєве зосередження зусиль на посиленій розвитку тваринництва. Усе це дозволить підвищити ефективність використання наявного ресурсного потенціалу і географії експорту, забезпечить зростання продуктивності праці та зайнятості населення у сільській місцевості.

Так, до прикладу, тваринництво здатне забезпечити дієвий перехід від експорту сировини до експорту готової продукції з доданою вартістю, що наразі визначена як одна з актуальних задач програми переформатування зовнішньоекономічного вектора розвитку аграрного сектору України. Продукція тваринництва вирізняється значним потенціалом з нарощування експорту. Одним з потужних драйверів такого розвитку можуть стати невеликі регіональні виробники. Останніми роками через низку макро- і мікроекономічних чинників ринкова частка їхньої продукції скоротилася, і на полицях магазинів почала домінувати продукція вертикально інтегрованих холдингів та імпорт з ЄС, зокрема молокопродукти та м'ясна продукція.

Проте війна внесла суттєві корективи в ситуацію з продовольчим забезпеченням держави. Вже з її перших днів, коли через пошкодження логістичної інфраструктури були розірвані традиційні ланцюги постачання, саме продукція невеликих регіональних виробників виявилася надійним каналом забезпечення населення регіонів основними продовольчими товарами [6].

Місцеві виробники натеper перетворюються на певний гарант продовольчої безпеки держави. До того ж якість їхньої продукції вже знаходиться на рівні аналогів великих українських і європейських виробників.

За даними профільного міністерства галузі тваринництва за період війни втратили до 10–15% продукції, в основному за рахунок підприємств на тимчасово окупованих територіях або тих, де тривають активні бойові дії. Відновлення експортного потенціалу аграрного сектору України неможливо здійснювати без застосування ефективної державної політики.

Ми підтримуємо думку Х. А. Григор'єва, за якою в ринковій економіці в силу об'єктивних соціально-економічних умов сільське господарство приречено залишатися об'єктом державної протекціоністської політики. Причому за кордоном державна підтримка сприймається суспільством не як філантропія, а як неминуча компенсація об'єктивних втрат аграрної галузі [7]. Західноєвропейський економіст Е.С. Райнерт зазначає, що найефективніше у світі американське та західноєвропейське сільське господарство не виживе без субсидування та протекціонізму [8]. Передумовою для збільшення обсягів державної підтримки сільського господарства слугує низька конкурентоспроможність сільськогосподарських товаровиробників: енергоємність і металоємність вітчизняного сільськогосподарського виробництва відповідно у 5 і 4 рази вищі, ніж у провідних країнах Європейського Союзу, США і Канаді, рівень продуктивності праці нижчий від вищезгаданих країн у 8–10 разів [9].

Переважає більшість високвитратних низькопродуктивних технологій виробництва молока, низький рівень племінної роботи не дозволяють вітчизняним виробникам молока на рівних

конкурувати із закордонними виробниками. Підвищити інвестиційну привабливість молочного скотарства можна за рахунок збільшення обсягів державної підтримки виробників молока до 20–25% вартості реалізованого молока, що забезпечить порівнянний із західними країнами рівень підтримки. У країнах ЄС дотації на одну умовну ферму з виробництва молока становлять: у Бельгії – 28134 євро, Франції – 32204, Німеччині – 33974, Швеції – 39000, Фінляндії – 51303, Чеській Республіці – 89365 євро на рік [10].

Для успішного впровадження ефективної програми подальшого розвитку тваринництва насамперед необхідні дієві державні важелі підтримки виробників малого та середнього формату, а саме:

- прозора, зрозуміла та справедлива дотаційна політика;
- програми доступного кредитування;
- спрощена процедура доступу до наймаржинальніших каналів збуту (держзамовлення, ритейл, експортні ринки);
- програми підтримки в просуванні продукції на зовнішніх ринках тощо [11].

Активна підтримка державою ініціативи самозабезпечення населення продовольством у рамках програми «Сади Перемоги», серед іншого, дозволить задіяти міні-потужності (зернодробарки) для подрібнення зернових культур, що використовуються для відгодівлі худоби, без спеціального їх очищення. Таким чином вдасться збільшити внутрішнє споживання фуражного зерна, сприяти розвитку тваринництва у подвірних та дрібних приватних селянських господарствах.

Вважаємо, що з метою виробництва «нішових культур» повинні бути сформовані регіональні спеціалізовані кластери, які б об'єднували виробників, переробників та торговельну мережу, а також науково-дослідних установ за активного сприяння та фінансової підтримки місцевих органів самоврядування.

Кластерний підхід до територіального структурування сільськогосподарського виробництва передбачає виділення зон, в яких базуються конкурентоспроможні підприємства, що дозволяють послідовно надавати підтримку цим підприємствам від держави, бізнесу та громадських організацій, у тому числі просування продукції спеціалізації регіону на світовий ринок. Це добре поєднується з програмно-цільовим та проєктним управлінням, що має важливе значення для забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств в умовах СОТ. Формування кластерів може слугувати ефективним інструментом реалізації економічної політики і спрямованого підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки.

Кластерна структура охоплює як галузі спеціалізації, так і структури, диференційовані за рівнем маркетингового розвитку: високорозвинений компонент, середньо розвинений компонент, погано розвинений компонент. В окремі сегменти виділена дистрибуція, що підтримує галузі сільського господарства, а також галузі харчової промисловості.

Таким чином, різний рівень розвиненості та потенціалу регіонів зумовлюють необхідність диверсифікованого підходу до політики ефективного використання експортного потенціалу аграрного сектору України. Звідси, можна стверджувати про реалізацію на території України щодо експортного потенціалу аграрного сектору України двох сценаріїв: прискореного та звичайного.

На наше переконання для реалізації експортного потенціалу аграрного сектору України повинна бути сформована відповідна нормативно-правова база, регламентує використання методів державної та регіональної підтримки, в тому числі на рівні об'єднаних територіальних громад.

Модель прискореної реалізації експортного потенціалу аграрного сектору України повинна бути сформована через зіставлення та узагальнення програмних документів і дорожніх карт регіонів та країни у цілому.

Практично в усіх програмних документах особливу увагу приділено розвитку науково-технічного потенціалу та його використанню для удосконалення сільськогосподарського виробництва. Зарубіжний досвід показує, що основним стимулом і акселератором розвитку

експортного потенціалу слугує модернізація потужностей та впровадження нових технологічних рішень у виробничі процеси. Адаптацію подібно досвіду в Україні ускладнює той факт, що більшість технологій застосовуються у сільському господарстві, це розробки не вітчизняних науковців. Так, Україна імпортує велику кількість селекційних видів рослин, добрива та виробничі технології. Для вирішення цього питання останніми роками по всій країні активно створюються технопарки, як центри інноваційного розвитку, що пропонують вітчизняні рішення та розробки. Проте концентрація технопаркових структур у регіонах аграрного спрямування досить низька, у зв'язку з чим у країні зберігаються сповільнені темпи впровадження вітчизняних сучасних технологій у сільське господарство.

Прискорена модель використання експортного потенціалу ґрунтується на впровадженні інноваційних методів виробництва, зокрема селекції, вирощуванні гібридних форм рослин, що показали високу адаптивність до несприятливих кліматичних умов; науково-обґрунтованому підході до підвищення родючості ґрунтів із збереженням високої якості та споживчої цінності продукції; застосування точного землеробства, що підвищує рентабельність виробництва.

Ефективність застосовуваних моделей підвищення рівня використання експортного потенціалу аграрного сектору України буде значно вищою за активізації мережевої взаємодії на міжрегіональному рівні; підвищення якості управління об'єднаними територіальними громадами; участі регіонів у спільних проєктах, координуваних лише на рівні областей. Мережеві механізми спрямовані на створення комплексного продукту з унікальними характеристиками, які забезпечать лідируючу позицію групи сільськогосподарських виробників у регіоні чи країні та дозволять науково-освітнім підприємствам здійснювати дослідження, розробки із залученням висококваліфікованих та перспективних кадрів.

Висновки і пропозиції.

Таким чином, недостатній розвиток експортного потенціалу в вітчизняному агробізнесі, з одного боку негативно впливає на стабільність виробництва, доходи, рентабельність товаровиробників у тому числі за рахунок надлишкової пропозиції на внутрішньому ринку, а з іншого боку, це створює нові можливості для вітчизняного агробізнесу - реально оцінити свій виробничий та інтелектуальний потенціал і цим сконцентруватися на вирішенні реальних завдань здатних досягти мети - стійке зростання експорту продукції.

Формування сучасної організаційно-економічної системи експорту сільськогосподарської продукції має базуватися на державній політиці підтримки експорту, що враховує взаємодію фінансових і нефінансових інструментів, а також адекватної регіональної політики, покликаної через формування інтеграційних відносин забезпечувати диверсифікацію торгових зв'язків і використання протекціоністських заходів просування продукції вітчизняного агробізнесу.

В повоєнний період розвитку аграрної економіки країни вітчизняні сільськогосподарські товаровиробники повинні стати основними експортерами сільськогосподарської продукції. Для цього потрібно розробити та реалізувати в практичній площі заходи державної та регіональної підтримки виробництва та переробки агропродовольства з високим рівнем доданої вартості. Також вимагає розробки Стратегії розвитку експорту сільськогосподарської продукції та продовольства, що повинна передбачати низку заходів, які спрямовані на реалізацію експортного потенціалу аграрного сектору України.

Список використаних джерел

1. Грановська В. Г. Експортний потенціал аграрних підприємств України як індикатора їх конкурентоспроможності. *Агросвіт*. № 6. 2018. С. 32–39.
2. Позбутися сировинного статусу. В які сектори аграрної галузі варто інвестувати. URL: <https://agroportal.ua/publishing/lichnyi-vzglyad/zminiti-sirovinniy-status-v-yaki-sektori-agrarnoji-galuzi-varto-investuvati>.
3. «Велика агропереробка»: як збільшити додану вартість в агросекторі. URL:

<https://www.epravda.com.ua/columns/2022/06/22/688436/>

4. Сировинна модель України. Чим зерно краще за еквадорські банани? URL:
<https://www.epravda.com.ua/columns/2016/01/13/576143/>

5. Стіглиць, Джозеф. Глобалізація та її тягар: пер. з англ. К.: Вид. дім «КМ Академія», 2003. 252 с.

6. Ібатуллин М., Недашківський В., Голембівський С., Артимонова І., Присяжнюк Н. Проблеми та перспективи функціонування агропродовольчих ланцюгів у м'ясоному скотарстві України. *Економічний аналіз*. 2024. Том 34. № 2. С. 8–19.

7. Григор'єва Х. А. Державна підтримка сільського господарства України: проблеми правового забезпечення: монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 596 с.

8. Ерік С. Райнерт. Як багаті країни забагатіли... і чому бідні країни лишаються бідними. К.: Темпора, 2014. 444 с.

9. Непочатенко О.О., Пташник С.А., Мельник К.М. Теоретичні аспекти конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. *Економіка АПК*. 2016. № 12. С. 33–39.

10. Пітель Н. Я. Аграрний експорт України в умовах війни. *Економіка та управління АПК*. 2023. № 2. С. 45-56.

11. Шуст О.А., Артимонова І.В., Хахула Б.В. Сучасний стан та перспективи розвитку зовнішньої торгівлі агропродовольством України. *Економічний аналіз*. № 3. 2023. С. 190–201.

Статтю отримано: 28.01.2024 / Рецензування 10.03.2024 / Прийнято до друку: 30.06.2024

Marat Ibatullin

Dr. Sc. (in Economics), Professor

Department of Administrative Management and Foreign Economic Activity

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Kyiv, Ukraine

E-mail: imi_1@ukr.net

ORCID: 0000-0001-8765-6261

Serhiy Ostapenko

Ph.D. (in Economics), Analyst of Investment Projects

E-mail: buxoblik@ukr.net

ORCID: 0000-0001-7653-4787

Natalia Prysiashniuk

Ph.D. (in Veterinary medicine), Associate Professor,

Department of Ichthyology and Zoology

Bila Tserkva National Agrarian University

Bila Tserkva, Ukraine

E-mail: natasha.prisjzhnjuk@ukr.net

ORCID: 0000-0002-4737-0143

Oleksandr Udovychenko

Postgraduate Student

Bila Tserkva National Agrarian University

Bila Tserkva, Ukraine

E-mail: vdovichenko_op@ukr.net

ORCID: 0009-0000-5293-8576

FORMATION OF THE SYSTEM OF STATE REGULATION OF THE EXPORT POTENTIAL OF THE AGRO-FOOD SECTOR OF UKRAINE ON THE WAY TO EU MEMBERSHIP

Abstract

Introduction. The export potential of agricultural products is one of the organic elements of the national economy. The main objective of the export of agricultural products is the ability to improve the current state of the agricultural sector of Ukraine and the economy of the country as a whole, using and intensifying the existing competitive development prospects.

Methods. The following methods were used to achieve the goal: abstract and logical, in particular the methods of generalization, analogy, analysis and synthesis, induction and deduction (deepening the essence of the category "export potential of the agricultural sector", when classifying factors of globalization depending on their impact on the export activity of enterprises, as well as highlighting the problems of realizing the export potential of the industry). A statistical and economic method was used in order to analyze the export activity of enterprises in the grain industry, in particular techniques: comparison (comparison of the data of the reporting year with previous ones), series of dynamics (consideration of trends in the development of export of products of agricultural enterprises), tabular and graphic methods (display of analytical and statistical information). The monographic method was used in the analysis of foreign experience in stimulating export operations.

Results. It has been proven that in order to realize the export potential of the agricultural sector of Ukraine, an appropriate regulatory and legal framework should be formed, regulating the use of state and regional support methods, including at the level of united territorial communities. The effectiveness of the applied models for increasing the level of utilization of the export potential of the agricultural sector of Ukraine will be significantly higher with the activation of network interaction at the interregional level; improving the quality of management of united territorial communities; participation of regions in joint projects coordinated only at the level of regions.

Discussion. In the post-war period of development of the country's agrarian economy, domestic agricultural producers should become the main exporters of agricultural products. For this, it is necessary to develop and implement in a practical area measures of state and regional support for the production and processing of agro-food with a high level of added value. It also requires the development of a Strategy for the development of the export of agricultural products and food, which should include a number of measures aimed at realizing the export potential of the agricultural sector of Ukraine.

Keywords: export potential, agricultural sector, state support, food security, added value.

References

1. Hranovska, V.H. (2018). Eksportnyi potentsial ahromykh pidpriemstv Ukrainy yak indykatora yikh konkurentospromozhnosti [Export potential of agricultural enterprises of Ukraine as an indicator of their competitiveness]. *Ahrosvit [Agroworld]*, 6, 32-39. [in Ukr.].
2. Pozbutysia syrovynnoho statusu. V yaki sektory ahromoi haluzi varto investuvaty. Retrieved from <https://agroportal.ua/publishing/lichnyi-vzglyad/zminiti-sirovynnyi-status-v-yaki-sektori-agrarnoji-galuzi-varto-investuvati>.
3. «Velyka ahropererobka»: yak zbilshyty dodanu vartist v ahrosektori Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/06/22/688436/>
4. Syrovynna model Ukrainy. Chym zerno krashche za ekvadorski banany? Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/columns/2016/01/13/576143/>.
5. Stiglits, Dzhozef. (2003). *Hlobalizatsiia ta yii tiahar* [Globalization and its burden]. (Trans). Kyiv : Vydavnychiy dim «KM Akademiia».
6. Ibatullin M., Nedashkivskyy, V., Holembivskyy, S., Artimonova, I. & Prysyzhnyuk N. (2024). Problemy ta perspektyvy funktsionuvannya ahroproduktivnykh lantsyuhiv u myasnomu skotarstvi Ukrainy [Problems and prospects of the functioning of agro-food chains in the meat cattle breeding of Ukraine]. *Ekonomichnyy analiz* [Economic analysis], 2, 8-19. [in Ukr.].
7. Stiglits, Dzhozef. (2003). *Hlobalizatsiia ta yii tiahar* [Globalization and its burden]. (Trans). Kyiv : Vydavnychiy dim «KM Akademiia».
8. Hryhoryeva Kh. A.. (2019). *Derzhavna pidtrymka sil's'koho hospodarstva Ukrainy: problemy pravovoho zabezpechennya* [State support of agriculture of Ukraine: problems of legal provision]. Kherson : Vydavnychiy dim «Helvetyka».
9. Eric C. Reinert. (2014). *Yak bahati krayiny zabahatily... i chomu bidni krayiny lyshayut'sya bidnyymi* [How rich countries got rich...and why poor countries stay poor]. (Trans). Kyiv : Tempora.
10. Nepochatenko, O.O., Ptashnyk, S.A. & Melnyk, K.M. (2016). Teoretychni aspekty konkurentospromozhnosti silskohospodarskykh pidpriemstv [Theoretical aspects of competitiveness of agricultural enterprises]. *Ekonomika APK* [Economy of agro-industrial complex], 12, 33-39. [in Ukr.].
11. Pitel, N. Ya. (2023). *Ahramnyy eksport Ukrainy v umovakh viyny* [Agricultural export of Ukraine in war conditions]. *Ekonomika ta upravlinnya APK* [Economy and management of agriculture], 2, 45-56. [in Ukr.].
12. Shust, O.A., Artimonova, I.V. & Khakhula, B.V. (2023). *Suchasnyy stan ta perspektyvy rozvytku zovnishn'oyi torhivli ahroproduktivom Ukrainy* [The current state and prospects for the development of foreign trade in agri-food products of Ukraine]. *Ekonomichnyy analiz* [Economic analysis], 3, 190-201. [in Ukr.].

Received: 01.28.2024 / Review 03.10.2024 / Accepted 06.30.2024

